

~~DUPLUM~~

J E L E N T É S
A H O N F O G L A L Á S
I D Ő P O N T J Á N A K
M E G H A T Á R O Z Á S A T Á R G Y Á B A N.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÖRT. BIZOTTSÁGÁNAK KIADÁSA.

1883.

THE

WORLD

OF

THE

10. J. 07

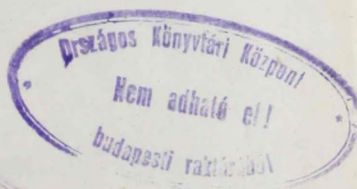
7477

J E L E N T É S A H O N F O G L A L Á S

IDŐPONTJÁNAK

MEGHATÁROZÁSA TÁRGYÁBAN.

1883

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÖRT. BIZOTTSÁGÁNAK KIADÁSA.

1883.

IV. J. 44

172334

Tisztelt Akadémia!

A vallás- és közoktatásügyi m. k. Miniszter úr 1882-ik évi október hó 17-én a M. T. Akadémiához intézett leiratában, hivatkozva arra, „hogy a közérzület ismételve s hangosan nyilvánította a nemzet millióinak szívében élő kívánságot, hogy a magyar nemzet méltón ünnepelje meg Európában megtelepülésének s államalkotásának ezredéves évfordulóját“, s kiemelve, hogy „a kormány át van hatva ezen nemzeti kívánság jogosultságának érzetétől, s örömmel áll a mozgalom élére, mely Magyarország ezredéves állami létének méltó megünnepelesét sürgeti“: fölhívta az Akadémiát, hogy az e tekintetben felmerülő legelső kérdés megoldását: a magyarok bejövetele és államalapítása időpontjának, illetőleg évének meghatározását eszközölje.

A M. T. Akadémia 1882. október 30-án tartott összes ülésében hazafiúi készséggel fogadta a megtisztelő megbízást, és második osztálya útján a Történelmi Bizottsághoz — mint a legilletékesebb szakférfiakból álló testülethez — felszólítást intézett, hogy

a kérdés megoldása tárgyában indokolt jelentést terjeszsen elő.

A Történelmi Bizottság midőn a miniszteri leiratot tanácskozás tárgyává tette, mindenek előtt tekintettel volt azon tényre, hogy a magyarok megjelenése Európában, mai hazánk területének elfoglalása és a magyar állam megalapítása évek hosszú során át előkészített és létesült események láncolatát képezi.

Kétségtelen ugyanis, hogy nem a mai hazánk volt a magyarok legelső állandó lakhelye Európában; továbbá, hogy a magyarok ismételve megjelentek mai hazánk területén, mielőtt itt állandón megtelepedtek;

végre, hogy miután itt állandón megtelepedtek, a honfoglalás és állam-alapítás nem volt egy esztendő műve.

Az események ezen sorozatában különösen kettő vonja magára a figyelmet, a melyek a magyar nemzet állami léte szempontjából a legfontosabbak és így az ezredéves ünnepélynek legméltóbb tárgyát képezhetik.

Az első: a magyarok benyomulása etelközi lakhelyökről mai hazánk területére, és itt állandó megtelepedésök, vagyis a honfoglalás kezdete.

A második: a mai Magyarország egész területének megszállása, vagyis a honfoglalás befejezése.

A Történelmi Bizottság ezen két esemény időpontjának meghatározását tűzte ki feladatául. És azon szakférfiakat, kik a magyar történet legrégibb korszakának tanulmányozásával, ezen korszak kutforrásai-

nak vizsgálatával behatóan foglalkoznak, indokolt véleményök előterjesztésére kérte föl.

Ezek közül Botka Tivadar tiszt. tag, előhaladott korára és gyengélkedő egészségére utalva, kijelenté, hogy indokolt előterjesztés kidolgozására nem képes; egyébkint fönntartja véleményét, a melyet a Milenárium iránt a Századok 1878 és 1881-iki köteteiben tüzetesen kifejtett.

Pauler Gyula, Salamon Ferencz és Szabó Károly akad. rendes tagok előterjesztései a Bizottság folyó évi január 20-án tartott ülésében bemutatván, alulirottak bizattak meg, hogy azokról — Botka Tivadar t. tag említett dolgozatainak tekintetbevételével is — jelentést tegyenek, és a Bizottság megállapodását az Akadémia elé terjeszszék.

Ezen jelentésünket — a négy vélemény és azok chronológiájának átnézetét nyújtó táblázat melléklésével — van szerencsénk a következőkben terjeszteni elő.

I.

A magyar honfoglalás időpontját kívánván meghatározni, első sorban a nemzeti hagyomány nyilatkozatait kell meghallgatnunk.

A történetírást megelőző korban, a nagy események emlékezetét a hagyomány tartja fön, vitézi énekek és elbeszélésekben szállítja át nemzedékről nemzedékre.

A magyar nemzet körében is, a vándorlás viszonyosságai és a honfoglalás küzdelmei méltó tárgyat szolgáltatnak a hősdaloknak, a melyekre századok múltával is krónikásaink hivatkoznak.

Azonban bár a bevándorló nemzet, a legilletékeesebb történeti emlékek tanúsága szerint, más vándor népeket meghaladó műveltséggel, politikai szervezettel és államalkotó képességgel dicsekedett: alig lehet föltenni, hogy a felmerülő események emlékének történeti hűséggel, chronologiai pontossággal megörökítésére gondolt volna; és alig lehet föltenni, hogy több mint egy századdal a honfoglalás után, a keresztény civilisáció nyomaiban fejlődő történetírás képes lett volna feljegyzéseit a régi események pontos előadásával nyitni meg; minélfogva a krónikások a hagyomány hézagait csak a saját combinációik eredményeivel tölthették ki.

Igy tehát a magyar nemzeti hagyományt őrző emlékeinket elfogulatlan kritikával kell vizsgálnunk.

Legrégibb történetírónk, Béla király Névtelen jegyzője írja, és pedig korábbi kronikákra hivatkozva, hogy a magyarok **884**-ben „indultak meg a scythia földről nyugot felé“, vagyis ázsiai őshazájukból Európába. Azonban mégis a jelenlegi Magyarország elfoglalásának kezdetét, vagyis Ungvár megvívása után, a Tisza és Bodrog között fekvő terület megszállását **903**-ra teszi.

Ezen utóbbi adatot a történetírás nem fogadta el, és el nem fogadhatja, mivel minden kétséget ki-

záró más kútforrásokból tudjuk, hogy néhány évvel előbb a honfoglalás műve egészen be volt fejezve. Némely régibb és újabb történetírónk kísérletet tett a Névtelen jegyző tekintélyét azzal a feltevessel óvni meg, hogy a bécsi udvari könyvtárban őrzött XII. századbeli kézirat írója hibát ejtett, 893 helyett irt 903-at. De ezen föltevés egészen önkényes.

Már pedig ha a Névtelen jegyző a honfoglalás kezdetének időpontját tévesen jegyzi föl: a vándorlás kezdetére vonatkozó adatot sem tarthatjuk kifogástalanul megbízhatónak.

A Névtelen jegyzőhöz, korára és jelentőségére nézve legközelebb áll Kézai Simon, IV. László király (1272—90) udvari káplánjának krónikája, mely azt hirdeti, hogy **872**-ben „jöttek be ismét a hunnok vagy magyarok Pannóniába“, akkor mikor Németségben Sváb Ottó, Franciaországban Lajos a Lothár fia és Görögországban Antonius Durus uralkodtak.

Ezen meghatározás írónk történeti tájékozottsága és chronológiájának pontossága iránt nem kelt bizalmat; mert a megnevezett három uralkodó közül kettőt a történelem nem ismer, és nem is gyaníthatjuk, kiket akart az író érteni, a harmadik pedig épen egy századdal később uralkodott.

Az 1358-ban irt bécsi képes krónika szerint **677**-ben „jöttek be újra a magyarok vagy hunnok Pannóniába“; III. Konstantin görög császár és szent Zakariás pápa idejében. De úgy a császár mint a pápa a következő században élt.

3 A váradi káptalan 1370-ben alkotott statumaiába befoglalt rövid krónika azzal kezdi elbeszélését, hogy „a scytha nép nagy tömege **888**-ban lépte át Pannónia határait és foglalta el ezen országot.“ Az író „a magyarok ősi időktől fogva írásba foglalt hagyományára“ hivatkozik; és bizonyára azon krónikákból merített, a melyeket szent László egyháza évszázadok óta őrizett.

Mindamellett chronologiai adatai szintén nem megbízhatók. És sokkal közelebb álló események elbeszélésében lényeges tévedések fordulnak elő. Így, hogy csak egy példát hozzunk föl, a krónika szerint szent István 1034-ben halt meg; holott bizonyos, hogy 1038-ban költözött az örökkévalóságba.

4 Ugyancsak **888**-ra teszi a magyar nemzet bevándorlását a XV. századbeli pozsonyi krónika és az 1473-ban nyomtatásban megjelent budai krónika. Az utóbbiról meg kell jegyezni, hogy az eseményt ugyanazon szavakkal beszéli el, a melyeket Kézai Simon használ, csak az esztendő változtatja meg; a három egykorú fejedelem nevét is átveszi, a kik 888-ban ép oly kevéssé uralkodtak, mint 872-ben.

5 Azon kútforrás, melyből a három krónika a 888-ik esztendőt kölcsönözte, nem birt általánosan elfogadott tekintélyvel. Thúróczy és Bonfin — a kik szintén Mátyás király idejében írják munkáikat — ignorálták azt; az előbbi **704**-re, az utóbbi **744**-re helyezi a magyarok bevándorlását Álmos alatt, a mi nyilvános falsum.

Minden arra utal, hogy a magyarok vándorlásának és megtelepedésének esztendjét a nemzeti hagyomány biztosan nem tartotta fenn; és azt az egyes írók önkényes combinációk alapján vették föl. Minélfogva az ezredéves évforduló meghatározásánál biztos vezérfonálul alig szolgálhatnak.

Hasonló bizonytalansággal találkozunk más népek történetében is.

Köztudomású, hogy Róma alapításának éve önkényesen volt fölvéve. Már Cicero idejében minden művelt római tudta, hogy időszámításuk alapja és saecularis ünnepeik tárgya conventionális értékkel bír.

Hasonlag tudjuk, hogy az oroszok legrégebb krónikája önkényesen teszi 862-re az orosz birodalom alapítását; és mikor 1862-ben Oroszország állami léte millenariumát ünnepelte, a történeti kritika könnyűszerrel mutathatta ki, hogy ama történeti adat a megbízhatóság föltételeit nélkülözi.

II.

A külföldi egykorú vagy közel egykorú történeti emlékek között is egy sincs, a melyben a magyarok vándorlásának, mai hazánkban megtelepedésének és ezen terület elfoglalásának esztendjét határozottan feljegyezve találunk.

Kivételt képezhetne Regino prümi apát, a ki 889-re teszi a magyar nemzet kivándorlását a „scythiai

tájakról“, a Tanais mellől.* De ezen év alatt mindazt összefoglalja, a mit az eddig ismeretlen népről tud, azal végezvén elbeszélését, hogy a magyarok Olaszország nagy részét elpusztították, a mi 899-ben történt. Így tehát több esztendő eseményei össze lévén foglalva, biztosan nem lehet megállapítani, hogy melyeket hitt az író 889-ben megtörténteknek.

A Nestor neve alatt ismeretes legrégibb orosz krónika a magyarok elvonulását Kiev mellett, átkelésöket a Kárpátokon és állandó megtelepedésöket a Duna mellett, a szlávok földjén, elbeszélve, mind ezt a byzanti időszámítás szerint a 6396—6406 vagyis a mi időszámításunk szerint a 888—898. évek közti időszak történetei közt jegyzi föl.

A magyar történetírók egy része (Horváth Mihály és mások) úgy értik e helyet, hogy az első év (888) jelöli a Kiev melletti elvonulást; ellenben a német történetírók (Schlözer és Rösler) úgy, hogy az utolsó év (898) jelöli azon esemény időpontját. És van egy harmadik vélemény, (Szabó Károly, Pauler Gyula) mely szerint a krónika elbeszélési módja a két előbbi magyarázat egyikét sem igazolja; mert némely helyein a több évre közösen jegyzett esemény valamelyik középső esztendőre esik; minélfogva Nestor szövegéből csak azt lehet biztosan következtetni, hogy a magyarok általa elbeszélt vándorlása, az ő tudomása szerint, 888 és 898 között történt.

* Pertz, Monumenta Rerum Germanicarum. Scriptores. I. 599. 1. A metzi évkönyvek őszhangzó adatai Reginoból vannak kiírva. Ugyanott, 336. 1.

A külföldi emlékek rendszerint akkor szólanak a magyarokról, mikor ezek az írók hazáját, vagy hősét közvetlenül érdeklő eseményekben mint tényezők vesznek részt; és ilyenkor is sok tekintetben hízagosak, és leggyakrabban elmellőzik az események időpontjának megjelölését, úgy hogy kritikai következtetések segítségével kell pótolni a hiányt.

Igy szent Method érseknek görög nyelven írt életrajza, az egyébként nem kifogástalan hitelességű *Legenda Pannonica** elbeszéli, hogy a Duna partján táborozó magyarok királya magához hívatta a szent főpapot és vele barátságosan értekezett. De a találkozás időpontját nem határozza meg, s az elbeszélésből csak annyit következtethetünk, hogy a 885-ben elhunyt Method élete vége felé történt. Hasonlag a találkozás helyét közelebbről nem jelöli meg, s az iránt sem nyújt tájékoztatást, vajjon a magyarokat állandóan megtelepedve vagy csak ideiglenes táborba szállva találta. Így tehát azon következtetésre, hogy a magyar fejedelem Árpád volt, és hogy 884-ben a magyarok már állandóan megtelepedtek volt mai hazánk déli határszélein, a legenda szövege nem jogosít föl.

VII. Leo görög császár, (886—911) a ki a magyarokkal szövetségben állott, nagybecsű leírást ad a magyarok hadi szervezetéről és szokásairól. De

* Eredeti szövege nem maradt fenn. Csak későbbi szláv fordítása. Legjobb kiadása. Miklosich Vita S. Methodii. Bécs. 1870. Hitelességét megtámadta Ginzler. Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method. Bécs 1861.

elbeszélésében egy adatot sem találunk, a melyből biztosan megtudnók, hogy mikor, mely esztendőben állott velök frigyben.*

Fiaának VII. Konstantin császárnak (911—959) „a birodalom kormányzásáról“ irt munkája az azonkori külföldi források között történetünkre nézve a legbecsesebb, és a honfoglalás időpontjának megállapítására több támpontot nyújt; habár, állam-irat és nem történeti munka lévén, előadásában az események egymásutánjára és pontos meghatározására nem helyez súlyt.

A XXXVII. fejezetben előadja, hogy a besenyők „ezelőtt ötvenöt esztendővel érték el a mai nap általok bírt területet, melyen a turkokat (magyarokat) találván lakosokúl, őket háboruban legyőzték s hazájokból kiverték. Meg is telepedtek ott és urai lettek annak a földnek, mint mondám, mai napig ötvenöt esztendeje.“

Azon időben, mikor Konstantin e munkáját irta, a besenyők a Dniepertől keletre és nyugotra birták hazájokat; de a császár e helyen csak a keleti részről, Lebediáról szól és azt beszéli el, miként szorították ki onnan a besenyők a magyarokat. Konstantin azt is meg akarta jelölni, hogy ezen esemény mikor történt. De ezt az idézett hely szövege alapján nem deríthetjük föl.

* Megjegyzendő, hogy egy görög krónika (Theophanes) szerint a magyarok már 839 körül harczoltak, mint a görögök szövetségesei a Duna torkolatánál. De a kútforrás nem nyújt tájékozást arra nézve, hogy azon időben hol volt lakhelyök.

A pont elején azt mondja, hogy 50, a végén, hogy 55 esztendő előtt történt. Az a kérdés merül fel tehát, melyik esztendő a helyes, mert egyik okvetetlenül hibás: vajjon a másoló a pont elején írt 55 helyett 50-et, vagy végén 50 helyett 55-öt? Ezen kérdés teljes biztossággal meg nem oldható. De ha meg is oldatik, újabb kérdés előtt állunk: melyik esztendőtől kelljen az 50 vagy 55 esztendőt számítani? Minthogy a császár több éven át foglalkozott a munka megírásával, biztosan nem állapítható meg, hogy mikor írta a XXXVII. fejezetet.

Igy tehát ezen hely alapján nem határozhatjuk meg teljes biztossággal az esztendőt, a mikor a magyarok Lebediából Etelközbe vonultak.

Itt Etelközben — a Bug, Dnieszter, Szereth és Prúth folyamok között — keresték föl Árpád és Kursan magyar vezéreket VI. Leo császár követei, és szövetségre lépven velök, megállapodtak a Simeon bolgár fejedelem ellen intézendő hadjárat iránt, a melyben a magyar hadak háromszor verték meg a bolgárokat. Mire Simeon boszút állott, s a besenyőkkel egyesülve, megtámadta a magyarokat, a kik kénytelenek voltak elhagyni etelközi hazájokat és Nagy-Morvaországba nyomulván, ott telepedtek meg.

Ezeket beszéli el Konstantin a XXXVIII. fejezetben. És minthogy oly eseményekről van szó, a melyeknek a görög birodalom történetében nagy jelentőségek volt, joggal feltehetjük, hogy Konstantin azoknak előzményei és következményei felől jól volt

informálva. Így tehát biztos tény gyanánt fogadhatjuk el:

a) hogy mikor a háború Simeon és Leo császár között kitört, a magyarok, Árpád és társainak vezérlete alatt, Etelközben laktak;

b) hogy kevéssel a háború befejezése után, a besenyők által Etelközből kiszorítatván, telepedtek meg mai hazánkban.

Ha tehát ismerjük a görög-bolgár háború időpontját, könnyen határozhatjuk meg a magyarországi honfoglalás kezdetét.

Sajnos, Konstantin elbeszélésének szövege esztendőt nem említ. Így tehát teljes bizonyossággal csak annyit tudunk, hogy mivel Leo császár 886. augusztusban lépett trónra, a hosszabb időt igénybe vett görög-bolgár háború befejezése után, a magyarok kivándorlása Etelközből és megtelepedésük mai hazánkban 888 előtt nem történhetett.

Természetesen nem történhetett Simeon bolgár fejedelem trónralépte előtt sem. De ennek esztendejét teljes biztonsággal nem ismerjük. A legtekinélyesebb történetírók* 893-ra teszik. De az adatok, a melyekre támaszkodnak, nem zárnak ki minden kétséget. És ezek ellenébe állítható Symeon Magister krónikája, a melyből némelyek következtethetni vélik, hogy Leo császár uralkodásának harmadik esztendejében támadta meg Simeon a görög birodalmat. Bár ezen kútforrás sem bír kellő tekintéllyel.

* Igy Jiricek. Geschichte der Bulgaren. Prag, 1876.

A fuldai évkönyvek, különben nagy súlylyal bíró, följegyzései a bolgár-görög háborúra vonatkozólag szintén nem oszlatnak el minden kétséget. Arról két esztendő (895, 896) eseményei között szólnak; a miből Salamon azt a következtetést vonja le, hogy a háború két esztendőn át folyt; Pauler pedig azt a magyarázatot adja, hogy a krónika-író 896-ban a 895-iki hadjáratról jegyzi föl a később nyert részletesebb adatokat. Emellett azon évkönyv elbeszélésében egy megjegyzés fordul elő (hogy a magyarok a görögökkel békét kötöttek), a minek értelmé teljesen homályos.*

Igy tehát a magyar történetíró abban a saját-szerű helyzetben van, hogy Simeon bolgár fejedelem trónralépte, illetőleg a bolgár-görög háború időpontjának megállapításától függ azon kérdés eldöntése: mikor hagyták el a magyarok etelközi hazájokat, és mikor kezdték meg a mai Magyarország elfoglalását.

És míg Szabó Károly a bolgár-magyar háborút 888-ra, a magyarok megtelepedését mai hazánkban 889-re teszi; Pauler Gyula a bolgár háborút és a honfoglalás megkezdését 895-re helyezi; Salamon Ferencz a bolgár háborút 895 és 896-ra, a magyarok kivándorlását Etelközből és átkelésöket a Kárpátokon 897-re teszi.

Ezen, combinatiókból és következtetésekből folyó,

* Pertz, Monumenta. I. 412. l.

eltérő egyéni nézetek megegyeztetése alig lehetséges. És csak azon eredményt constatálhatjuk, hogy a magyarok megtelepedése mai hazánkban 888-nál korábban és 897-nél későbbben nem történt.

III.

Még fontosabb mozzanat, mint a keleti császárságra a magyarok részvétele a bolgár háborúban, volt a nyugati császárságra nézve a magyarok közreműködése a Nagy-Morvaország elleni hadjáratokban. Ennélfogva a német történeti emlékeknek ezen hadjáratokra vonatkozó feljegyzéseit is tekintetbe kell venni a magyarországi honfoglalás időpontjának megállapításában.*

Arnulf német király (887—899) már mint Karinthia és Felső-Pannonia hercege ellenséges viszonyban állott Szvatopluk morva fejedelemmel, és

* Megjegyzendő, hogy a IX. századbeli Hinkmár rheimsi érsek feljegyzése szerint az »ungrok« már 862-ben megjelentek a keleti-frank birodalomban. De ha el is fogadjuk ezen adat hitelességét, abból nem következik, hogy a magyarok akkor mai hazánk területén vagy akár csak Etelközben is tartózkodtak. A magyarok a X. században is kalandoztak távol országokban. Ugyanez áll azon különben kétes értékű történeti adatokról, a melyek már 888-ban a magyarok hadjáratairól Friaulban és Svajczban említést tesznek. (L. Botka Tivadar Millennium című értekezését a Századok 1878-iki kötetében. Pauler értekezését »Lebedia, Etelköz, Millennium« a Századok 1880-iki kötetében és Botka második értekezését »A magyar ezeréves jubileum időkérdéséhez« a Századok 1881-iki kötetében.)

mióta magát Frankország királyává kiáltatta ki, majdnem folytonosan háborút viselt ellene, s 892-ben a magyarokkal intézett támadást a nagy-morva birodalom ellen.

Ezen esemény időpontját az egykoru fuldai évkönyvek tartották fenn. Azonban csak mellékesen és röviden érintik a magyarok közreműködését. Minélfogva elbeszélésekből sem azt nem tudjuk meg, vajjon a magyarok Etelközből vagy pedig mai hazánk területéből vezették hadaikat Szvatopluk ellen; sem azt, hogy a hadjáratban kivívtak előnyöket felhasználták-e új területek foglalására.

Azon történetírók, a kik a magyarok bevándorlását mai hazánkba 889-re teszik, úgy adják elő a történeteket, hogy Árpád, ekkor már a Zagyva völgyének birtokában lévén, hadait Gömör és Nógrád megyék mai területén át, indította a Garan, Nyitra és Vág mellékére; és a morva fejedelmen kivívtak győzelmeket kizsákmányolva, egész Felső-Magyarországot meghódította.* Ellenben azon történetírók, a kik a magyarok megtelepedését mai hazánkban 895 vagy 897-re teszik, a Szvatopluk elleni hadjáratokat úgy tekintik, mint Etelközből intézett hadi kalandokat, a melyek végzetével a magyarok ismét visszatértek Etelközbe.

Az utóbbiak a bolgár háborúnak 895-ben, illetőleg 896-ban történt lefolyására hivatkoznak. Emellett

* Így Horváth Mihály, Szabó Károly. Ezek a Béla király Névtelen jegyzőjének, 33–37-iki fejezeteiben elbeszélte felföldi hadjáratot a fuldai évkönyv által említett 892-iki hadjáratral azonosnak veszik.

utalnak Konstantin császár munkája azon helyére, a hol beszéli, hogy Szvatopluk halála (894) után három fia között polgárháboru tört ki, ekkor támadták meg őket a magyarok „és teljesen kiirtván a morvákat, földjükre telepedtek meg, hol mind e mai napig laknak“.

A görög császár eszerint a nagy morva birodalom fejedelmei között támadott viszály következménye gyanánt tünteti fel a mai Felső-Magyarország elfoglalását a magyarok által. De a polgárháború időpontját határozatlan kifejezéssel jelöli, hogy t. i. az „bizonyos idővel“ Szvatopluk halála után történt.

A fuldai évkönyv határozottan 898-ra teszi a Mojmir és Szventibald közt folyt háborút; de ezen kútforrás ismét egy szóval sem tesz említést a magyarok beavatkozásáról és foglalásáról.

A magyarok megtelepedéséről mai hazánk területén, az egykorú és közelegykorú külföldi történeti emlékekben, Konstantin imént idézett néhány során kívül, többet nem találunk.

A hazai hagyomány, melyet legalább részben Béla király Névtelen jegyzője megörökített, részletesen és élénken tudja elbeszélni a honfoglalás érdekfeszítő lefolyását; és elbeszélése sok tekintetben a belső valószínűség kellékeit bírja; de az időpontot csak egyszerű jelöli meg, mikor kezdetét 903-ra teszi, és akkor is tévedésben van.

A Dunán-túli országrész, a tulajdonképeni Pannónia meghódításának — s ezzel a honfoglalás befe-

jezésének — időpontját szintén sehol sem találjuk feljegyezve. Csak következtetés útján allapíthatjuk meg.

Erre nézve sem egészen egyezők a nézetek. Salamon szerint „legvalószínűbb állítani, hogy 898-ban a Dunántúli országrész meg volt már hódítva“. Pauler szerint a 900-ik év folyamában foglalták el Pannoniát a magyarok; a bajor főpapoknak 900 elején a pápához intézett leveléből azt következteti, hogy a magyarok akkor még nem voltak Pannonia urai; de 900-ra a fuldai évkönyvek feljegyzik, hogy a magyarok miután Bajorországot elpusztították, „övéikhez Pannoniába“ tértek vissza; és az említett évben a bajorok már a magyarok ellen oltalmúl az Enns mellett várat építenek.

IV.

Az előrebocsátottak megfontolása után, a Történelmi Bizottság azon meggyőződésre jutott, hogy az egykorú kútforrások határozatlan és hézagos természete többé-kevésbbé valószínű hypothesisek felállítása utasítja a történetírót; de nem teszi lehetővé a honfoglalás kezdete és befejezése esztendejének olyan megállapítását, a mely ellen a történeti kritika többé komoly kifogást nem támaszthat.

Teljesen kétségtelen tény gyanánt az adatok tömkelegéből csak az bontakozik ki, hogy **888 előtt a magyarok mai hazánk területén nem telepedtek meg, és 900-ban mai hazánk területének elfoglalása be volt fejezve, a magyar állam meg volt alapítva.**

Eszerint, a honfoglalás kezdetének és befejezésének esztendejét pontosan kijelölni, illetőleg a fentebb említett 12 esztendei időközben a millenárium megünnepelésének időpontjára nézve javaslatot tenni: a Bizottság felfogása szerint, az Akadémia hivatásának körén kívül fekszik.

Mert míg egyrészt — miként fentebb kimutattuk — a hazai krónikákban és a külföldi történeti emlékekben nem találunk oly adatot, a melynek tekintélye előtt minden elfogulatlan szakférfiúnak meg kellene hajolni; másrészt kétségtelen, hogy tudományos kérdések tárgyalásánál, tudományosan indokolt ellentétes nézetekkel szemben, a szavazattöbbséggel való eldöntés lehetősége ki van zárva.

Ennélfogva a Bizottság indítványa oda terjed, hogy az Akadémia a fentebb említett tizenkét évi időköz megjelölésére szorítkozzék, mint a melynek tartama alatt a magyar nemzet állandó megtelepedése e földön, a magyar haza elfoglalása és a magyar állam megalapítása létesült.

Budapest, 1883. január 25.

Ipolyi Arnold

biz. elnök.

Fraknói Vilmos

biz. tag.

Ezen jelentést a Történelmi Bizottság 1883. február elsején tartott ülésében magáévá tette, kinyomatását és a II. osztály elé terjesztését határozta.

**A HONFOGLALÁS
CHRONOLOGIÁJÁNAK ÁTNÉZETE.**

	BOTKA TIVADAR szerint :	SZABÓ KÁR szerint :
884	A magyarok megtelepedése a Közép-Duna mellékén.	A magyarok kíván- Volga mellől, megtel- Lebediában.
887	—	A magyarok megte- Etelközben.
888	A magyarok hadi kalandjai Svájcz- és Friaulban.	A magyarok részt a görög-bolgár háb-
<u>889</u>	—	A magyarok elhagyjá- a Kárpátokon kereszt- zánkba nyomú
892	A magyarok Arnulf német l Felső-Magyarország	
894	A m a g y a r o k h a d	
<u>895</u>	—	—
896	—	—
897	—	—
<u>898</u>	—	—
<u>899</u>	—	A magyarok mai ha- teljesen birtokál
<u>900</u>	—	—

SALAMON FERENCZ szerint:	PAULER GYULA szerint:
—	—
—	—
—	—
A magyarok kiköltözése Lebediából Etelközbe.	
következve Szvatopluk ellen harcolnak.	
a a D u n a j o b b p a r t j á n.	
A bolgár háború kezdete.	A bolgár háború és a magyarok kivonulása <u>Etelközből, megtele-</u> <u>pedésök mai hazánkban.</u>
A bolgár háború befejezése.	—
A magyarok átkelése a Kárpátokon.	—
A magyarok végleges megtele- pedése a morva birtokra és a a Dunán túli részekre.	—
rok felső-olaszországi hadjárata.	
—	A <u>Dunán-túli országrész</u> elfoglalása.

I.

Pauler

Tekintetes Akadémia!

Folyó évi október 31-én 655. szám alatt kelt nagybecsü felhívására, hogy két kérdésre:

1. A magyarok mely esztendőben nyomultak be Etelközből mai hazánk területére? és

2. A magyarok mely esztendőben fejezték be a honfoglalást? indokolt véleményt adjak: van szerencsém véleményemet minden irodalomtörténeti excursus és polemia nélkül, csak a közvetlen forrásokat véve alapul, tisztelettel a következőkben előterjeszteni.

I. Hazai krónikáinkban, le Thuróczyig, még csak megállapított hagyományt sem találunk arra nézve, mikor jöttek be a magyarok hazát szerezni Magyarországba. Béla király névtelen jegyzője szerint Árpád Ungvárnak bevétele és Álmosnak leköszönése után 903-ban kezdte meg az ország meghódítását, (lap 14.). Kézai Simon, az udvari pap, 872-re, a Bécsi Képes és a Dubniczi Krónika 677-re, Thuróczy János 704-re, a Mátyás korában nyomtatott Budai Krónika, és egy ahhoz közel álló redacciónak XV. századbeli írásban fenmaradt epitomeja, a Pozsonyi Krónika 888-ra teszik a nemzet bejövetelét. A külföldiek közül az egykorú, de chronologiai adataira nézve

nem igen megbízható, s korának részletes történetét csak 892-ig megírni akaró Regino 889-re teszi a bessenyők által kiűzött magyarok kijövetelét a Tanais mellől; s ez év alatt egyuttal elmond mindent, mit ez eddig ismeretlen nemzetről tud, vagy tudni vél, elbeszélését azzal fejezvé be, hogy a magyarok Olaszországnak igen nagy részét is elpusztították, mi csak 899-ben történvén, már csak ebből is világos, hogy az általa elbeszélte események nem mind 889-ben történtek.* A metzi évkönyveknek teljesen egybehangzó adatai, melyekre írónk szintén hivatkozni szoktak, csak Reginoból vannak kiírva, s azért önálló bizonyítványkép tekintetbe nem jöhetnek.** Határozott tudósítás hiányában tehát oly események datumát kell keresnünk, melyek a bejövettel egy- vagy igen közel korúak. Ily esemény a háború, melyet a magyarok mint a byzantinusok szövetségesei Symeon bolgár fejedelem ellen viseltek, s melynek egyik közvetlen következménye volt Etelközből való kivonulásuk. E háború pedig 893 előtt nem lehetett, mert Symeon trónralépte nem tehető ez év elé. Szent-Klemennek a X. század első felében készült görög életrajza szerint ugyanis, Szent-Methodiusnak e tanítványa, nem sokkal mesterének halála után, társaival Szvatoplug által Morvaországból kiűzetett, Bolgárországba menekült, és ottani tartózkodásának nyolczadik évében Symeon által bolgár püspökké neveztetett. Ez tehát, Methodius 885. ápril 6-ikán halálozván meg, 893 előtt nem történhetett, s ekkor már Symeon ült a bolgár trónon, de alig hogy elfoglalhatta, mert nevezett életrajz szerint úgy annak előtte Vladimir (Vlastimir, Landomur) bátyja uralkodott négy esztendeig,

* Regino, Pertz, S. S. I. 599. és kk. II. Igy cselekszik 868-ik évnél is, a hol a bolgárok megtérését említvén, mind azt, mit a bolgárokról 893-ig, Symeon trónra lépteig tud, elbeszéli. U. o. 580.

** Pertz. SS. I. 336.

jelesen még 892-ben is, mert ez év szeptember havában az egykorú és általában véve igen jól értesült fuldai évkönyvek szerint, Arnulf német király még hozzá küldött követeket, hogy szövetséget kössön vele, a morvák ellen, s e követségnek visszatérése is említettik a jövő év május havában, a nélkül, hogy olvasnók, hogy a követek már nem Vladimirrel, hanem csak utódjával érintkezhettek.*

A magyar-bolgár háború tehát nem történhetett 893 előtt, de nem is történhetett 896 után, mert ez évben Arnulf császár már ép e háborúnak következményei folytán, kénytelen Pannonia védelméről gondoskodni.** A közbeneső években kell tehát keresnünk az esemény datumát. Ha már most olvassuk a byzantin történetírók elbeszélését e háborúról, látni fogjuk, hogy az nem volt egy hirtelen támadt és elenyészett hadi kaland, hanem nagyszabású háború Byzancz és Bulgaria közt, melynek oka — a korban elég ritkaság! — kereskedelmi versengés, bolgár kalmároknak kereskedelmi sérelmei voltak, melyeknek orvoslását Symeon sürgette, Leo császár pedig halogatta. Symeon tehát haragra gyuladván, sereget vezetett a byzantiaiak ellen. Leo Krinetest küldé eléje. A seregek Makedoniában — mi a régi Thráciára is érthető — ütköztek meg. A bolgárok győztek, mire a megszorult Leo Skleros Miklóst a Dunántúlra — Etelközbe — küldte a magyar vezérekhez, Árpád és Kursánhoz, ki »velök tanácskozáván s őket szövetségre bírván, tőlük kezeseket vett és hazatért.« Erre azután a byzanti hajóhad tengerre szállt és a Duna torkolatához vitorlázott, a szárazföldi sereg Phokas alatt Bulgária ellen indult: egyúttal azonban követ is ment Symeon-

* Ginzel, Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method 14. 91. l.; a legenda illető helyei Dümmler, De Arnulfo Rege 178. 179. l. Annales Fuldenses. Pertz SS. I. 408.

** Annales Fuldenses i. h. 412.

hoz, hogy tőle békét kérjen. Symeon értesülvén a készülétekről, fogságra vetette a követet és Phokas ellen fordult. A magyarok azonban a byzanti hajóhad segélyével a Dunán átkelvén s a mai Dobruzsát és Bulgáriának keleti részét a Haemusig elpusztítván, kényszeríték Symeont, hogy Phokast elhagyva ellenük forduljon. A szerencse azonban nem kedvezett Symeonnak. A magyarok háromszor megverték, és a distrai (silistriai) várba szoríták.* Az események e vázlatos elsorolásából is világos, hogy itt — különösen tekintve az akkori közlekedési viszonyokat — nem egy-két hétnek vagy hónapnak, hanem hosszabb időköznek, két hadjáratnak, történetéről van szó, melyek közül az egyik Krinetes vereségével végződik, a másik pedig Phokasnak, a byzanti hajóhadnak és a magyaroknak kombinált támadásával kezdődik. Ha tehát az első hadjárat 893-ra esett, a magyarok beavatkozását 894-re kellene tennünk. Mint-hogy azonban ez évben — 894-ben — mint biztosan tudjuk, Pannoniát dúlták **: nem valószínű, hogy ezzel egy időben a Duna torkolatánál Bulgáriában is harcoltak volna. Ha ellenben az első hadjáratot 894-re tesszük, a magyarok beavatkozása és az azzal kapcsolatos események, jelesen Etelköznek odahagyása, a mai hazába való jövetel 895-re esnének, mert jóllehet Konstantin császár, ki az etelközi vereséget háromszor beszéli el, nem egészen világos, mégis a körülmények összevetéséből a dolog természetéből önként következik, hogy Symeon a már akkor a Dnieperig tanyázó besenyőket bajában rögtön behívta, azoknak betörése Etelközbe, fürgébbek lévén a byzanti rendes hadseregeknél, sok időt szintén nem igényelt, s a megriasztott magyarok bizonyosan nem várták be a telet, mely őket még inkább

* Theophanes Cont. 357. és kk. II.; Georgius Monachus 853. és kk. II a bonni kiadásban.

** Annales Fuldenses i. h. 410.

délre, a bolgárok felé szorította volna, hanem szintén igyekeztek minél előbb ez alkalmatlan és veszélyes szomszédok elől a Kárpátokon túlra menekülni.* De okoskodásunkat a bolgár háboru idejére nézve, pontos történeti adatok is támogatják. A fuldai évkönyvek szerint a magyarok 895-ben Bulgáriára törtek, de megverettek, s a mit a következő évben még a magyar-bolgár harcokról beszélnek, világosan az aldunai háborúra vonatkozik.** A byzanti írók is e hadjáratot Cauleas Antal konstantinápolyi patriarkha idejére István és Mysticus Miklós patriarkhák közt, tehát a 893. május 11-től 896. febr. 12-ikéig terjedő időközben, beszélik el, s e tekintetben a különben chronologiailag igen megbízhatatlan, későbbkori Symeon Magister sem ellenkezik, mert ő böles Leo trónraléptét 888-ra tévén (886 helyett) a magyar-bolgár háborút abban a 3. fejezetben beszéli el, melyet Leo uralkodásának harmadik évével, tehát szerinte 891-el kezd; a következő 4. fejezet elején pedig már oly eseményről szól, mely Leo uralkodása hetedik évében történt, világos jeleül annak, hogy a harmadik fejezet eseményei, felfogása szerint, a 891—895-iki évek keretébe tartoznak.*** Megerősíti végre a bolgár háboru, és Etelköz elhagyásának e datumát a már fennebb említett körülmény, hogy Arnulf császár, ki eddig, legalább adataink szerint, nem látta szükségét Pannónia tüzetes védelmének, bár a magyarok már egyszer dulták

* L. erre nézve bővebben czikkemet: Lebedia, Etelköz, Milenarium, Századok 1880. 110—112. l.

** Szabó Károly, Vezérek kora (87. l.), a 895-iki adatot Lél, Bulesu és Botondnak, Anonymusnál elbeszélt hadjáratára érti, de mellőzve minden mást, e diadalmas hadjáratot nem lehet egynek venni azzal, melyről a fuldai évkönyvek világosan mondják, hogy a magyarok vereségével végződött.

*** Symeon Magister 700. 702 l. bonni kiadás. V. ö. egyébiránt Symeonra nézve Századok i. h. 103. 104. l.

vala, most 896-ban annak védelmét Brazlayra, a Dráván túl uralkodó szláv hercegre bizta, kétségkívül azért, mert most már a veszély, átjövén a magyarok a Kárpátokon és állandó szomszédokká válván, szintén állandóvá, és imminensé vált.*

II. A honfoglalást befejezettnek csak a dunántúli résznek elfoglalásával tekinthetjük. 899-ben a magyarok Felső Olaszországot pusztiták, mi nem tételezi fel szükségképen még a Dunántúlnak birtokát. És csakugyan — az egykoru fuldai évkönyvek tanúsága szerint — a magyarok az olaszországi hadjárat után, ugyanazon az úton, melyen bementek, Pannonia legnagyobb részét elpusztítván, — *Pannoniam ex maxima parte devastantes* — visszatértek.** Ekkor tehát a Dunántúlt, Pannoniát még nem birták, mert saját birtokukat csak nem pusztították volna el. Összhangzik ezzel a bajor püspököknek, köztük a salzburgi érsek és passauai püspöknek levele 900 elejéről János pápához, melyben a többi közt mentégetik magokat, hogy a magyarokkal szövetkeztek, de szóval sem mondják, hogy azok Pannoniát, a salzburgi és passauai dioecesis részeit elfoglalták volna, sőt egy helyt világosan még »nostra Pannonia«-ról beszélnek.*** Azonban már a 900. év további folyamában olvassuk ugyan csak a fuldai Annalesekben, melyek azután 901-nek derekán megszakadnak, hogy a magyarok a bajorok földét ravaszul kikémlélvén, s az Ennsen áttörvén, Bajorországot kegyetlenül elpusztíták, s azután visszatértek »az övéikhez, Pannoniába«, tehát már akkor birták a Dunántúlt is, mert a bajorok védelmükre az Enns mellett Ennsburgot építék s ezt bizonyítja a későbbkori, de általában véve hiteles Luid-

* Annales Fuld. i. h. 413.

** Ann. Fuld. i. h. 415.

*** Fejér, C. D. I. 229. és kk. jelesen 233. l. hibásan 899-iki évszám alatt.

prand püspöknek tudósítása is, hogy a magyarok az Arnulf császár halála utáni évben (900-ban) a »morvák atleigázzák és Bagoariorum fines occupant.«* Pannoniának elfoglalását és ekkép a honfoglalás befejeztét tehát a 900-ik évre tehetjük.

A tekintetes Akadémiának

Budapest, 1882. decz. 30.

alázatos szolgálja

Dr. Pauler Gyula

rendes tag.

---

* Ann. Fuldenses Pertz i. h. I. 415, Lind, prandos Pertz i. h. III. 288.

II.

Salamon

Tekintetes Akadémia!

A történettudomány szellemében, s a tárgy tisztázása érdekében az alábbiakban a hiteles kútfőkre helyezem a súlyt, — s kevés tekintettel leszek a fennforgó tárgyban kevésbé hitelesekre; nehogy a megbízhatót a tévedéssel egyeztetni akarván, világosság helyett homály és valótlanság legyen az eredmény.

Hazai kútfőinket csaknem egészen mellőzöm. Ezek századokkal később kelt compilációk. Ha egyben-másban az elbeszélő történet kiegészítésül használhatja őket, s kell is használni, épen a kronológiára nézve, — a mi itt egyedüli föladat, — értéktelenek azok, a közel egykorú görög és nyugati évkönyvek följegyzéseivel szemben. Azért csak egy-két pontnál fogok említést tenni róluk.

A kútfők, melyekre támaszkodom: Konstantin Porphyrogennéta a keletiek közt, a Fuldai évkönyv és Regino a nyugatiak közül. A fennforgó kérdésben ezek bár hiányos s nem mindenben szabatos, de megbízható adatokat s évszámokat szolgáltatnak, — annyival inkább, mivel oly nagy eseményekről szólnak, melyekre nézve alig tévedhettek. — Oly adatokkal van dolgunk, melyeket nagy események támogatnak.

Ezen események: 1. a magyarok kivándorlása Lebediából, s letelepedése Etelközben; 2. a bolgár háború; 3. a bevándorlás Etelközből; 4. a morva birodalom egy részének megszállása; 5. olaszországi hadjáratok.

1. Vándorlás Lebediából Etelközbe.

Konstantin Porphyrogennéta szerint a magyarok egy ideig Lebediában a kazarov szomszédjában laktak. Onnan őket a besenyők szorították ki. A császári író szerint (De Administrando Imperio 38. fejezet, Bonni kiadás 169. l.) a besenyők legyőzték a turkok (magyarok) seregét, s helyökre telepedtek. A magyarok kétfelé váltak. Egyik rész keletre, Persia felé települt, a másik nyugat felé Atelkuzuban (vagy magyarosabb hangzat kedvéért) Etelközben talált új hazát.

A császár nem adja évét ezen eseménynek. Azonban megtaláljuk az évszámot egy másik hiteles kútfőben.

Reginonál (Pertz, Monumenta I. 599. l.) ezt olvassuk egy hosszú szakasz elején:

»Krisztus születése után a 889-dik évben a magyar nemzet, melynek azelőtt soha sem lehetett hírét hallani, odahagyta (egressa est) Scythia tájait, azon roppant kiterjedésű tavakat, melyeket a Tanais áradásai alkottak. (559. l.) . . . . . A nevezett tájakról a szomszédos besenyők szorították ki a magyarokat.« (560. l.)

Ennyi az, a mi szorosán a 889-dik évre tartozik. Ekkor történik hát az, a mit Konstantinus Porphyrogennéta beszél a magyaroknak kiszorításáról Lebediából. Ekkor történik a krónika szerint az is, hogy nyugati Európában először hallják hírét az azelőtt merőben ismeretlen Ungarus névnek.

Innen vagy ennek nyomán vette a mi Névtelenünk is VII-dik fejezetében a tudósítást a magyarok kiindulásáról (egressus) Scythia földről. Maga is világosan mondja, hogy más krónikából irta ki az adatot. Csakhogy az évszám Névtelenüknél el van hibázva. Regino azt írja: »Anno dominicae incarnationis 889«; Névtelenünk pedig »Anno dominicae incarnationis 884«. A kritika minden szabálya ellen való volna, hogy a nem egykorú compilatio-nak adjunk igazat az egykorú hátrányára. Regino nyomán azt mondhatjuk, a magyarok betelepédése Etelközbe 889. vagy 890-ben történt.

A mit Regino még a 889-es évszámmal kezdődő szakaszban elmond, az nem évszámok, hanem tárgy szerinti csoportosítás. Elmond itt mindent röviden, a mit a magyarokról nemcsak, hanem a mit a századokkal azelőttiektől a scythákról tanult. Érinti a magyarok későbbi viselt dolgait. Tíz év eseményei vannak összefoglalva a 889. évszám alatti szakaszban, végezvén az olaszországi invasióval.

Regino itt nem krónikás, hanem classicai modorú feldolgozó történész akar lenni, s felületes átsuhanásait és mellőzéseit elegans tömörségnek képzelte. Feltűnően hallgat az etelközi tartózkodásról; a mi azonban természetes; mert nem is tulajdonít a magyaroknak még állandó szállásokat sem. A Dontól egészen Olaszországig hozza és az avarok által pusztán (?) hagyott területeket vándoroltatta be velök (pererrantes).

A 889-dik év, melyben a magyarok Etelközben megszállván először hallatnak magokról nyugati Európában, aligha nem késői datum volna a magyar államiság megünneplésére. Még Lebediában történt a vezérválasztás, mint Konstantin körülményesen előadja. A magyar, a leg-hitelesebb kútfő, Leo császár Tacticája szerint, monarchicus

és erős hadi szervezettel bírt, mi politikai szervezetet is tételez föl. Erős szervezet nélkül a bevándorlás, honfoglalás s az első negyven évnek csaknem mindig bizonyos győzelme a lehetetlenségek sorába tartoznak vala.

2. A bolgár háború.

Nem egy érdemes történészünk ennek évét 888-ra teszi. Egyetlen egy kútfőre, Symeon Magister kivonatos krónikájára vihető vissza az a 888-as évszám, még pedig ama zavaros kútfőnek is hibás értelmezésével. Az illető hely így szól:

»Leo császár uralkodásának harmadik évében . . . . . Simon bolgár fejedelem ellenségesen támadván meg a római (görög) birodalmat, a magyarok legyőzték őt.« (Bonni kiadás 701. lap.)

Ha Leo császár valódi trónra léptét vesszük, nem hibás ez az adat; mert Leo császár 886. augusztusban lépett trónra, s így uralkodása harmadik éve 888—889 volna.

Mellőzöm azt a kifogást, mely pedig alaposnak látszik. s melyet Katona fejtegetett, mely szerint az író az uralkodás harmadik éve alá foglalja mindazt, a mi az uralkodás hetedik évéig történt; mert következő kikezdése már a hetedik évről szól. De ám álljon a harmadik év a nevezetes eseményre.

A nevezett kútfőt ezen esetben nem jól értelmezték. Mert a fennidézettek előtti lapon azt mondja, hogy Leo császár 888-ban lépett trónra. (U. a. 700. l.)

E szerint ha valaki megbízhatónak tartja ezt a krónikát, az uralkodás 3-dik évét csak 890—891-re tehetné. Így ha a bolgár háború 890-ben folyt, legfeljebb 891-re tehetné a magyarok végleges bejövetelét, s nem 888-ra vagy 889-re.

Symeon Magister ha egyébben igen, de kronológiájában, és épen tárgyunkra nézve, nem hiteles kútfő.*

Hiteles erre az időre s ebben a tárgyban a fuldai évkönyv.

Már 895-re szól ez a magyarok egy támadásáról a bolgárok ellen; de oly kevés világossággal és részletességgel, hogy azon év eseményét alárendelt fontosságúnak kell tartanunk, melylyel az író sem volt egészen tisztában. Részletesebb elbeszélését találjuk a 896-iki eseményeknek. Nagy mértékben emeli hitelet, hogy előadása nagyjából egyezik a görög írók által adott elbeszéléssel. Az évkönyv írója hiteles forrásból merithetett. Mert a bolgár háború után küldötte a keleti császár Lázár nevű követét a nyugoti császárhoz, kinek előadása nyomán írhatott a fuldai krónikás.

Igaz, ő többféle tárgyról szól 896 évszám alatt; de világosan mondja, hogy ugyanazon évben (eodem anno) foly az a bolgár háború, melyben a görögök szövetségben voltak a magyarokkal.**

A fuldai évkönyv azzal fejezi be rövid elbeszélését a bolgár-magyar háborúnak, hogy végre a bolgárok győztek.

»S ki tudná fölszámítani a pogány avarok (magyarok) vesztését oly sok ütközetben? holott a győztes bolgárok halottainak száma húszezer lovasra ment?«

A magyarok végleges vesztését nem magok a bolgárok, hanem Konstantin szerint kizárólag a besenyők, a bolgárok új szövetségesei okozták, mely vesztés után a magyarok oda hagyván előbbi szállásaikat, mai hazájokba költözködtek. Ezen nagy vándorlásról hirt is vett

* Hirsch Ferdinand, Byzantinische Studien kimutatta tüzeten, hogy Symeon Magister kivonatos művének évszámai legkevésbé sem bizhatók meg, s az idézett hely datuma is téves. (351. l.)

** Pertz, Monum. Germ. H. I. 412. l.

Arnulf nyugati császár, alkalmasint Lázár görög követ által. Mert a fentebbi idézet után a fuldai évkönyv így folytatja:

»Ama tájakon (t. i. az alsó Dunánál) ily gyorsan követvén egymást a hadi események, Arnulf császár Pannonia védelmét a tavak városával együtt (cum urbe Paludarum) Brázláv herczegre, alattvalójára bízta ideiglen.«

Kútfőnk tehát hiteles értesítéseket közöl s az évszámokban való kételkedésre semmi hasonló értékű adatból okot nem lehet meríteni.

A fuldai évkönyv szavaiból azt lehet következtetni, hogy a bolgár háború már 895-ben elkezdődött. De ránk nézve ezen háborúnak kezdete, a fennforgó kérdésben közömbös. Csak a befejezés datuma fontos. Ez pedig 896.

Csak ennek végén vagy befejeztével történt a következő nagy esemény, a besenyők támadása a magyarok ellen.

3. A magyarok beköltözése mai hazánkba.

Ez csálhatlanul követte s nem előzte meg a bolgár háborút, mely 896-ban végződött.

Konstantin Porphyrogennéta ezt írja többek közt erről:

»A besenyők megrohanták a magyarokat, kiűzték őket Árpáddal együtt (Etelközből). A magyarok más tájakon kerestek hazát s megtalálták azt Nagy-Moráviában, melynek lakosait elkergették s helyökre telepedtek, a hol laknak mind e mai napig is. Ettől fogva a magyarok a besenyőkkel nem folytattak háborút.« (Bonni kiadás. 38. fej. 170—171. lap.)

Ugyanazon Konstantin Porphyrogennéta tudta az évet is, mikor történt a besenyők letelepedése Etelközbe, s kö-

vetkezőleg a magyarok bevándorlása mai hazánkba. Csak hogy nem elég szabatosan fejezi ki az évszámot. Az illető hely így szól, (miután előadta, hogy a besenyők azelőtt a kazarok és úzok szomszédjai voltak):

»Ezelőtt ötven esztendővel az uzok a kazarokkal egyetértvén és hadat indítván a besenyők ellen, erőt vőnek rajtok és kiűzék őket tulajdon országukból és azt mai napig az említett uzok birják. S a besenyők bujdosva kerestek helyet, melyen megtelepedjenek. Elérték a mai nap általuk birt földet. Azon a turkokat (magyarokat) találván lakosokul, őket háborúban legyőzték, hazájokból kiverték. Meg is telepedtek ott és urai lettek annak a földnek, mint mondtam, mai napig, ötvenöt esztendeje.« Ezt a munka 37. fejezetében olvassuk.*

Hogy itt a besenyőknek nem előbbi, azaz lebediai lakhelyéről van szó, hanem az etelköziről, azt bizonyítja Konstantinus következő 38-ik fejezetének egy, már idézett helye, melyben azt mondja, hogy most, midőn az író azon sorait írja. Etelközben a besenyők laknak.** Ebből tökéletesen világos, hogy abban az időben, mikor Konstantinus a 37. 38. fejezeteket írja, a besenyők nem másutt laknak, hanem Etelközben. Ide pedig telepedtek nyomban a magyarok kiűzése után, mivel maguk is kelet felől szorítva voltak.

A szöveg azonban hibás másolat miatt ellenmondást foglal magában az évszámra nézve. A császár tollába az van adva, hogy egy korábbi esemény ötven évvel, s egy későbbi esemény ötvenöt évvel azelőtt történik, mikor ő ír. A két datum megegyezik az ötven esztendőben; de egyébként a kettő közül valamelyik okvetlenül hibás. Ha a lehetőségeket nem vesszük egyenlő értékűeknek, hanem a va-

* Konst. Porph. bonni kiadás 164. lap, a 37. fejezetben Szabó fordítása: Magyar Akad. Értesítő. 1860. 96. l.

** Bonni kiadás, 169. l. Szabó i. h. 116. l.

lőszinőség mértéke szerint ítélünk, azt kell mondanunk, hihetőbb az, hogy az első datumnál az ötven után kimaradt az ötös szám, mintsem az, hogy a másoló szeszélyből vagy szórakozásból ragasztott volna egy ötöst az ötvenhez. Ennélfogva azt kell mondanunk: az először előforduló szám is ötvenöt volt, s azért mondja szerző a másodszor előforduló ötvenötnél ezt: »mint (fentebb) mondtam.« — Ötvenöt éve volt tehát annak, hogy a besenyőket kiszorították előbbi lakhelyökből, s ötvenöt éve volt annak is, hogy a besenyők viszont a magyarokat szorították ki Etelközből. — A két esemény ugyanazon egy évben történt. Ily lovas népek gyorsan határoztak s gyorsan hajtották végre — kivált ha szorítva voltak — határozatukat.

Csak az a kérdés már, mikor írja Konstantin azt, a mit idéztünk?

Konstantin ezt a művét »De Administrando Imperio« több év alatt írta vagy szerkesztette. A 27-dik és 29-dik fejezetet írta, mint világosan mondja: Kr. u. 949-ben. (Bonni kiadás 120. és 137. lapok.) De már a 45-dik fejezetet, mint szintén világosan mondja, 952-ben írta. (Ugyanott a 199. lapon.)

A 37-dik fejezet, melyben az ötvenötös szám előfordul, közből áll a 29. és 45. fejezet közt. Irhatta azt a császár a 949-től 952-ig való négy év valamelyikében. De nem valószínű, hogy akár 949 előtt, akár 952 után írta volna. E szerint a besenyők betelepedésére nézve Etelközben ezt a négy datumot nyerjük:

$$949 - 55 = 894.$$

$$950 - 55 = 895.$$

$$951 - 55 = 896.$$

$$952 - 55 = 897.$$

Ha a mi leghitelesebbek közé tartozó kútfőnket általán megtagadni nem akarjuk, ezen évek közt kell választanunk.

E szerint a magyarok végleges bejövetele állandó hazájokba 894-nél előbb nem, 897-nél későbbben nem történt.

De ismervén a fentebbiekből a bolgár háború befejeztének évét, 896-ot, a bevándorlás vagy a 896. év végén, vagy 897-ben ment végbe. Valószínűbb az utóbbi évszám.

4. Moravia egy részének megszállása a magyarok által.

Mint a Konstantin művéből vett fentebbi idézet bizonyítja, a magyarok letelepedését közvetlenül megelőzte a morvák elleni támadás, vagy a mint a császár túlozva hallotta, a morvák kiirtása, a morva állam megsemmisítése.

Arnulf a morva birodalom ellen sok éven keresztül, mondhatni egész uralkodása alatt folytatja a háborút.

892-ben Szvatopluk ellen nagy erővel támad, s a fuldai évkönyv kiemeli ezen évben, hogy a császár a magyarok segítségét is használta. Kétségtelen, azért küldött béke-újító követeket Arnulf a bolgár fejedelemhez Landomirhoz, (még nem Simonhoz!), hogy ezen expeditió ideje alatt a magyarok akkori hazáját, Etelközt meg ne támadják, mi arra mutat, hogy a császár egyetértve s szoros szövetségben működött a magyarokkal.

Ugyancsak a mi hiteles évkönyvünk említi a magyaroknak egy 894-diki beütését a Dunán túli részre, tehát Pannoniába. »Egész Pannoniát teljesen (ad interneccionem) elpusztították«, — mondja az akkori krónikák rendkívül nagyító szokása szerint. Minthogy azon év őszére teszi ugyanazon krónika a morvák és bajorok közti békét, nagyon valószínű, hogy 894-ben is a magyarok Arnulffal közösen működtek. Ugyanezen 894. évre teszi a fuldai évkönyv Szvatopluk halálát.

Maga Regino, a fenn idézett fejezetben megemlékszik a magyarok több rendbeli hadjáratáról. Szerinte ők a szomszéd nemzeteket ilyen sorban támadták meg:

Elsők a karantánok,

Következnek a morvák,

S végül említettnek a bolgárok.

Csupán ebből ítélve, azt mondhatná az ember: ime a hallatlan ignorantia! Mert ebből az következnek, hogy a magyarok nyugatról keletre vándoroltak s nem megfordítva.

Pedig a sorrend a fentebbiekből értelmet nyer.

Mert k a r a n t á n hadjárat annyi, mint a 892 diki, midőn Arnulf segítségül hívta őket a karantán szlávokra is kiterjedt morva uralom ellen.

M o r v á k elleni támadás a 894-diki dunántúli fellépése a magyaroknak.

B o l g á r o k elleni harcuk a 896-diki. Mindez még a magyarok Etelközben való lakta idején történt, mely lakásról Regino nem akar tudni, miután a magyaroknak általában nem tulajdonít lakhelyet, mint megjegyeztem. Szintén megjegyeztem azt is, hogy tíz év történetét foglalja össze a 889-es rovat alatt (még a 899-diki hadjáratot is ott említi). A 889. évszám pedig csupán a Lebediából való kijövetelre érhető, vagy éppen semmire sem.

Térjünk vissza a fuldai évkönyvre.

Az sem 892-re, sem 894-re nem mondja, hogy a magyarok betelepедtek volna a morva birtokokba. Sőt tudjuk a fentebbiekből, hogy 896-ban is Etelközben voltak. De van más bizonyosság is erre.

Konstantin Porphyrogennéta szerint Szvatopluk életében, mely 894-ig terjedt, még nem következett be a beköltözés. Szvatopluk három fia közt osztotta meg birodalmát. De az apa halála után b i z o n y o s i d ő v e l (ἐνα χρόνον) viszály és aztán polgárháború tört ki az örökösök közt.

Ekkor támadták meg őket a magyarok. »Teljesen kiirtották (?) a morvákat s földjükre telepedtek meg, hol mind e mai napig laknak.«

Hogy ez Szvatopluk halála, vagy 894 után mennyi idővel történt, nem tudjuk. A bonni kiadó és Szabó Károly a k h r o n o s - t évnek fordítja; de én Hunfalvyval tartok, ki b i z o n y o s i d ő nek értelmezi. Különben a viszály kitörése ha egy év múlva történt is, az nem oly fontos ránk nézve, mint a vége. Konstantin tehát az évszámra nézve bizonytalanságban hagy, s csak annyi bizonyos előadásából, hogy 894 után kellett történni a honfoglalásnak.

Másutt kell körülnéznünk pontosabb adatért. És talá-lunk is olyat, mely bizonyítja, hogy a morva birodalom 898 előtt még oly erőben volt, hogy nem kis dolgot adott a német császárnak.

A fuldai évkönyv, azon kor másik hiteles kútfeje szerint, Szvatopluk két fia, Mojmir és Szventibáld közt 898-ban üt ki a háború. Arnulf a hozzá folyamodott párt támogatására két határgrófját s a bajor főemberek haderejét küldi. (Pertz: Mon. Germ. Scriptores I. 413.)

Később is, 899-ben és 900-ban foly a bajorok inváziója a morvák ellen, ugyanazon évkönyv szerint.

Mindez arra bizonyosság, hogy a morva birodalom nem egy csapásra enyészett el, mint azt Konstantin nyomán vélnők.

Feltűnő azonban, hogy a fuldai évkönyv 898-ra épen arról hallgat, a mi bennünket legjobban érdekelne, a m a g y a r o k közreműködéséről. Bár azon idők krónikáinak hallgatása nem erős argumentum valaminek meg nem történetére; de a fuldai évkönyv-íróról bajos föltennünk, hogy Arnulf 898-diki hadviseléséből kifejejtse azt a nevezetes momentumot, melyet 892. és 894-ben fölemlített.

Ugy kell lenni, hogy a magyarok ezúttal a németek-

től függetlenül működtek, sőt Arnulf intézkedései ellenséges magatartást árulnak el; mert kétségkívül Moravia Dunán túli részét kisebb-nagyobb mértékben neki engedte a 894-iki szerződés. Azért bizhatta azt Arnulf 896-ban egy szláv hívére, Brázlávra.

Különben is a magyarok működésének ezúttal nem szövetség, hanem a hazakeresés kénytelensége adott impulst és irányt. — A fuldai évkönyv-írónak két oka lehetett hallgatni a magyarok végleges betelepedéséről Pannoniába: egyik az, hogy az nem történt a németekkel való szövetség alapján, másik az, hogy jobban érdekelték a német krónikást Moravia azon részeinek eseményei, melyek a Kárpátok vonalától éjszakra és nyugatra terültek el, ezek közvetlen szomszédjai lévén az osztrák határgrofságnak és a bajor földnek.

Bármint legyen ez, be kell vallanunk, hogy a fuldai évkönyv positiv évszámot nem szolgáltat a magyarok betelepedésére.

De azt tudjuk Konstantinból, hogy Szvatopluk fiainak viszálya idején történik a magyar foglalás: a 895 és 898 közti négy év alatt.

Melyiket választjuk? Erre nézve már a fentebbiekben meg van a felelet. A választás csak 897 és 898 közt lehetséges. Mert Etelközből előbb nem költöztek be a magyarok, mint 896 végén, vagy 897-ben.

5. Az olasz hadjárat.

Az eddigiekből látni, hogy a magyaroknak elég dolga volt 898-ig. A kérdés az, mi a legkésőbbi datum, melynél a honfoglalást befejezettnek kell tekintenünk? Ez a fontos kérdés. A honfoglalásnak, mint más műnek is, fontosabb

az ő szerencsés befejezése, mint a kezdete. Be volt fejezve pedig a honfoglalás a Dunántúli országrész birtokbavételével. Ez az országrész különben is a legfontosabb volt hazánk történetének első szakában.

Oly Magyarország, mely a Dunántúlra ki nem terjed, nem lesz vala az a Magyarország, a mely a történelemben a X. század óta szerepel, — sőt kérdés, fennállhatott volna-e? Mikor pedig az az országrész meg volt már hódítva, föltehető bizvást, hogy annál inkább meg volt hódítva csaknem mindaz, a mi a Duna és a Kárpátok vonala közé esik.

Ezt kiindulásul fogadván el, a kérdés egyszerűvé s könnyűvé is válik, sőt a különben elágazó vélemények is ezen pontban kiegyeztethetők.

Bizvást föltehető, hogy a Dunántúli országrésznek, beleértve a Dráva és Száva mentét, meg kellett már hódítva lennie a magyarok által, mikor az első nagy invasiót tették Olaszország ellen, mely invasió után, mint kétségtelenül tudva van, a magyarok visszajöttek mai hazánk területére s nem mentek keletebbre az etelközi egykori hazába. Konstantin mondja, mint láttuk, hogy a magyarok kijöven Etelközből, s ott a besenyők telepedvén meg, többé harczot nem folytattak egymással. Tehát nem mulandó kaland volt Pannonián át tett utazásuk, mint egy-két előbbi eset, melyről az évkönyvek, mint láttuk, hiteles adatokat tartottak fenn.

Az olaszországi kettős hadjárat évszámára nézve elég hiteles adatok alapján, a kül- és belföldi történetirodalom megállapodott: 899-re és 900-ra tevéen a kettős invasiót. Legtöbb krónika az előbbi évszámot emeli ki.

Ennélfogva legvalószínűbb, állítani, hogy 898-ban a Dunántúli országrész meg volt már hódítva.

A 900-dik év mellett szólana az, hogy a megbízható fuldai évkönyv szerint a magyarok visszatérvén Olaszország-

ból, Pannoniát pusztították, — a mit úgy kell értelmeznünk, hogy ekkor üzték el onnan a keresztyéneket s pusztították el templomaikat és zárdáikat, hogy ott végleg megtelepedjenek.

Azonban a 899. és 900. év ezeredik fordulójának megünneplése oly színben tüntetné föl a XIX. század magyarjait, mintha a IX. és X. századbeli magyarok által véghezvitt pusztításokon lelkesednének.

Igy az 1898-dik esztendő volna legbiztosabban és legméltóbban fölvehető a honfoglalás ezredik évének megünneplésére.

A fentebbiek összefoglalásával a következő kronológiát állíthatjuk össze a hiteles és pozitív évszámokból:

889. Kiköltözés Lebediából s megtelepedés Etelközben.

892. Első megjelenés Pannoniában, Arnulffal szövetségben.

894. Föllépés a morvák ellen a Duna jobb partján.

895. A bolgár háború kezdete.

896. A bolgár háború vége.

897. Magyarok kivándorlása Etelközből s átkelés a Kárpátokon. — Még azon évben, vagy

898. A morva birtokra, a Dunántúli részekre való végleges betelepedés.

899. Olaszországi hadjárat, — az első.

900. Olaszországi hadjárat, — a második.

Elég gyors egymásutánja a nagy eseményeknek és nagy útaknak!

Azonban tekintve az ezután következett ötven év alatt viselt dolgokat — épen ez a gyorsaság jellemzi leghevesebben Árpádot és közvetlen hadi növendékeit. Úgy hogy ha tudjuk az első olasz hadjárat évét, bizonyosak lehetünk abban, hogy csak kevéssel azelőtt telepedhettek meg Pannoniában, s így ama hadjárat 899-es évéből ama megtele-

pedés 898-dik évére lehet következtetést vonnunk az előzmények számba nem vételével is.

És ha a honfoglalásban a befejezést (Pannonia megszállását) vesszük a mindenekfeletti fontos momentumnak, az eddigi eltérő vélemények is nagy mértékben közeledni fognak. Mert azok is, kik 889-ben kezdetik meg Árpáddal a honfoglalást, Anonymusból oly sok dolgot tudnak adni neki, hogy csak 895-ben vagy 896-ban tud készen lenni a honfoglalással.

Akár tulajdonít valaki Anonymusnak megbízhatóságot, akár nem, bizonyos az, hogy bármennyit kellett is harcolnia Árpádnak a Duna vonalától keletre, addig meg nem volt alapítva ez az ország, míg nemzetünk nem birta a Dunántúli vidéket. Ezt pedig előbb nem, mint 893-ban, de akkor el lehetett mondani. — Legalább történelmileg el volt döntve már, hol lesz a magyarok állandó hazája.

Budapest, 1883. jan. 6.

Salamon Ferencz

r. t.

III.

szabó R.

Tekintetes Akadémia!

A honfoglalás ezredik éve kérdésében a Tekintetes Akadémia 1882. évi október 31-én kelt megbízása által véleményem indokolt előadására szölitattván föl, azt a következőkben van szerencsém előterjeszteni.

A föladvott kérdésekre vonatkozó forrásokat ismételve átvizsgáltam, a közelebbi öt év alatt irodalmunkban a millennium ügyében megjelent értekezéseket figyelemmel újra átolvastam ugyan: de a kitűzött határideig, deczember 30-ig több rendbeli hivatalos elfoglaltatásaim miatt, — tanári, tanárképezdei, könyvtárigazgatói és rectori teendőikkel el lévén halmozva — nem érkezhettem arra, hogy a kérdés minden oldalát megvitató, kimerítő dolgozatot terjeszszek elő. Ennélfogva a Tekintetes Akadémia szives elnézését vagyok kénytelen kérni azért, hogy megbízatásomnak csak a határidő után 10 nappal, és csak a kérdés legsarkalatosabb pontjaira nézve tehetek eleget.

Arra, hogy a »Magyar vezérek korá«-ban nyilvánított s külön értekezésekben is megvitatott véleményemtől elálljak, — mely szerint nemzetünknek Etelközből mai hazánkba való nyomulása a legbiztosabban 889-re teendő, — mindazon nézetek és érvek által, melyek e vélemény ellen va-

lamint régibb íróinknál, ugy legujabb irodalmunkban fölmerültek, nem érezhetem magamat indittatva.

A Pannonica Legenda e pontra nézve nagyon is kétes hitelű elbeszélésének, mely szerint a 885-ben elhalt Methodius »a magyarok királyának« meghívására azzal a Duna partján barátságos találkozást tartott, nem tulajdoníthatok olyan bizonyító erőt, hogy az ezen adatból vont következtetést, — mely szerint Árpád és magyarjai már 884-ben a Duna mellékén állandóan megtelepedtek, és így a honfoglalás éve 884-re volna helyezendő, — tarthatónak elismerjem, miután kétségtelen hitelű byzanti forrásokból bizonyos, hogy őkseink 884 után évek mulva is Etelközben tanyáztak, s onnan vonultak ki mint a byzanti birodalom szövetségesei, a 886-ban trónra lépett Böles Leó császár korában — szerintem 888-ban, mások szerint még későbbben — a bolgárok ellen az Al-Dunán át intézett hadjáratokra.

A nemzetünk ezen kori viszonyaira nézve legjobban értesült byzanti írók adataiból kétségbevonhatatlannak tartom, hogy a bolgár-magyar háború és Simon bolgár fejedelemnek erre következett boszuló hadjárata, melyet a besenyőkkel szövetkezve intézett a magyarok ellen, a legszorosabb összekötetésben áll a magyar honfoglalással, annyira, hogy nemzetünknek mai hazánkba való betelepődése éppen a bolgárok és besenyők sikerült támadása s túlnyomó ereje miatt történt.

A bolgár-magyar háború idejét a byzanti írók előadása s különösen Symeon magister időszámítási adata után már 1851-ben 888-ra hittem határozandónak. Elismerem, hogy ezen időszámítás nem állhatna, ha kétségtelenül be volna bizonyítva az az ellenvetés, melyet ujabb korban többen fölhoztak, hogy Simon, ki a magyarok Etelközből való kiszorításában a besenyőkkel együtt működött, 888-ban még nem volt bolgár fejedelem s uralkodását csak 892 után kezdette; ugyde oly döntő bizonytságot, melyből e tétel hitele-

sen meg volna állapítható, fölhozni nem lehet. Ezen állítás ugyanis egyedül az Annales Fuldenses azon adatára van építve, hogy Arnulf német király 892-ben, miután a magyarokkal együtt Szvatoplug országát négy hétig dulta, szeptember havában követeket küldött a bolgárokhoz s azok királyához Laodamurhoz, és követelte, hogy a morváknek ne legyen szabad a bolgár földről sőt szerezni. Itt, az igaz, Laodamur 892-ben bolgár királynak van nevezve: azonban ha tudjuk, hogy a nyugoti kolostorok évkönyvírói, kik a távol keleti népek viszonyait teljességgel nem ismerték, ezek főembereinek mily bőkezűleg osztogatták a rex, regulus czímeket, s hogy a vezérek korában több előkelő magyart is királynak czimeznek, a fuldai évkönyv ezen kifejezéséből biztosan megállapíthatónak nem tartom, hogy 892-ben valósággal Laodamur vagy Vladimir birta a bolgár trónt és Simon csak ez év után kezdhette viselni a bolgár fejedelmi méltóságot. Még kevesebb súlyt helyezhetek arra, hogy több kül- és belföldi író a bolgár-magyar háborút azért helyezi 893-ra, mert az Annales Hildesheimensesben és utána Herschfeldi Lambert krónikájában 893-ra ez olvasható: »Factum est bellum magnum inter Bawarios et Ungaros«, a hol szerintök »Bawarios« helyett »Bulgaros«-t kellene érteni és olvasni: mert a a szöveg ily önkényes változtatását igazolhatónak és megengedhetőnek nem tartom.

Mindazok, a kik Simon bolgár fejedelem uralkodásának kezdetét 893-ra vélik teendőnek, az általa a görögök ellen indított háborút is, melynek következése lett a bolgár-magyar háború, Simonnak erre következett bosszuló hadjárata s e miatti a magyarságnak mai hazánkba vonulása 893-ra, a magyar honfoglalást pedig 894-re vagy 895-re helyezik, s éppen ezért a magyaroknak 892-ben Szvatoplug ellen a Garan, Nyitra s Vág mellékén folytatott hadjáratait,

melynek idejéhez kétség nem férhet, sőt Pannoniának (a Dunántúlnak) a magyarok által 894-ben történt dulását is oly színben kénytelenek föltüntetni, mintha Árpád magyarjai ezen hadi vállalatot és rabló kalandozást etelközi hazájokból intézték volna e tőlök távol eső vidékekre. Én e fölfogást magamévá nem tehetem. Nem tudom ugyanis magammal elhitetni, hogy Arnulf német király az Etelközben a Szereth és Dnieper közt tanyázó magyarokkal, — kiket Nyugot-Európa a magyar honfoglalás előtt nem ismert és nem ismerhetett, — tette volna magát érintkezésbe s Árpádot és vitézeit onnan hívta volna meg szövetségeseiül Szvatoplug morvái ellen; míg ellenben nagyon is természetesnek találom, hogy Arnulf a magyarokat, kik szerintem már 889-ben a Kárpátokon áttörtek, — kik 892-ben hódításukat már annyira terjesztették, hogy Szvatoplug birodalmának szomszédjaivá váltak, mint már mai hazánkba megtelepedett lakosokat szólította föl a Szvatoplug ellen egyesült erővel folytatandó hadjáratra.

Bizonyosnak tartom továbbá, hogy a magyarok a nyugoti évkönyvírók előtt csak mai hazánkba léptökkal lettek ismeretesek, s minthogy az egykorú Annales Mettenses és utána Regino a magyarok bejövetelét a Tanais folyó mellékéről 889-re jegyezte föl, nem kételkedem ezt az évet fogadni el a honfoglalás megkezdésének és így Magyarország megalapításának idejéül. — Ezen időszámítást nem tartom ugyan oly kétségbevonhatatlanul bizonyosnak, hogy ellene elmés kombinációkkal és következtetésekkel ellenvetéseket emelni ne lehetne: de a felől teljesen meg vagyok győződve, hogy a magyarok későbbi beköltözését, (akár 893-ra, akár 894-re vagy 895-re helyezzük) az ismert források adatainak bírálati egybevetése után történelmi valóság gyanánt megállapítani nem lehet.

A kérdés másik ágára, hogy t. i. mely esztendőben

volt befejezve a honfoglalás, egykorú források hiánya miatt határozott feleletet nem adhatok; legfeljebb annyit tartok következtetés útján bizonyosnak, hogy a magyarok 899-ben, midőn legelső külföldi hadjáratukon egy esztendővel tovább Felső-Olaszországban időztek, mai hazánknak már teljesen birtokában voltak.

A millenarium kérdésében fölmerült különféle nézetek és vélemények tüzetes megvitatásába bocsátkozni és így a polemia terére lépni, nem tekinthetem e helyen föladatomnak, s nem tartom a kérdés iránti tájékozódásra szükségesnek; s éppen azért azt hiszem, nem hibáztam abban, hogy igénytelen véleményemet, csak a leglényegesebb tételekre szorítkozva, egyszerűen, minden vitatkozás nélkül, legjobb meggyőződéseim szerint terjesztettem a Tekintetes Akadémia elébe, mély tisztelettel maradván

Kolozsvártt, 1883. január 10-ikén

A Tekintetes Akadémiának

alázatos szolgálója

Szabó Károly.

